

Анотації

Мардаренко Е. В. НРУ и формирование гражданского общества в Украине.

В статье рассматриваются программные документы НРУ с целью анализа проблем формирования и построения гражданского общества в Украине. Изучаются проблемы, которые касаются понятия, содержания и основных признаков гражданского общества, а также показывается роль НРУ в построении гражданского общества и поисках путей его формирования в Украине.

Mardarenko H. V. NRU and the formation of civil society in Ukraine.

The article examines program documents of NRU in order to analyze the problem of the formation of civil society in Ukraine. The concept, contents and main outlines of civil society are studied. The article shows how NRU takes part in civil society formation.

Я. М. Мартинюк

ГОСПОДАРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ САМОВРЯДУВАННЯ НА ВОЛИНІ (1921–1939 рр.)

Вивчення проблеми функціонування на Волині в міжвоєнний період інституту самоврядування викликане цілою низкою причин. А головне, тим, що в час, коли формується нова система територіального управління нашої держави, налагоджуються і встановлюються шляхи та механізми вирішення найгостріших проблем соціально-економічного та суспільно-політичного характеру, науковий аналіз історичного досвіду окремих регіонів України стає особливо необхідним. Отже, окрім суто наукового інтересу, актуальність піднятої у статті проблеми зумовлена також практичними потребами сьогодення. Здійснений самоуправами вагомий доробок й набутий цінний досвід у сфері соціальної опіки, початкової освіти, в організації медичного обслуговування населення не втратили свого значення і в наш час.

Слід відмітити, що найбільший внесок у вивчення окремих питань, пов'язаних з історією створення та діяльністю інституту самоврядування як на Волині, так і загалом у Другій Речі-посполитій зробили польські вчені — історики та правознавці. У сучасній польській історіографії помітним є зростання інте-

ресу до дослідження історичних процесів, котрі відбувались в Другій Речіпосполитій, враховуючи й Волинське воєводство, у період між двома світовими війнами. У наукових працях польських вчених, написаних у 80–90-х роках ХХ століття, подано цікавий матеріал загального характеру щодо перетворень у міжвоєнній Польщі. Особливий інтерес щодо висвітлення заявленої проблеми викликають роботи В. Менджецького, Я. Кенсіка [9, 11]. Особливу цінність становлять монографічні дослідження. Наприклад, помітний внесок у вивчення окремих питань, пов'язаних з конституційним становленням інституту самоуправління, зробила монографія А. Айненкеля [8]. Серед інших можна виділити роботу А. Лучака [10], в якій вчений зробив спробу відобразити особливості функціонування самоврядних установ у 1918–1939 рр. через призму їх взаємовідносин з тогочасними політичними партіями та громадськими організаціями. За характером дослідження, поряд із вищезазначеною роботою А. Лучака слід відзначити працю Р. Шведа [13].

Огляд наукової літератури дає підстави для висновку, що, незважаючи на наявність низки праць польських науковців, у яких висвітлюються проблеми діяльності самоврядних інституцій на Волині у міжвоєнний період, у вітчизняній історіографії на сьогоднішній день немає спеціальних комплексних досліджень, у яких би розглядалися ці питання.

З огляду на це авторка поставила за мету висвітлити у статті окремі напрямки і форми діяльності органів самоврядування у господарській сфері, особливості їх інвестиційної та фінансової політики, розкрити результати діяльності самоуправ у регіоні.

У другій половині 1930-х рр. Волинське воєводство перетворилось на великий будівельний майданчик. Правові підстави для міського будівництва надавало розпорядження, видане міністерством громадських робіт Речіпосполитої 7 липня 1919 р. [3, 34]. Головною метою цього розпорядження було забезпечення гарантованого впливу самоуправ на хід і розвиток міського будівництва, з одного боку, та кваліфікованого його здійснення — з іншого. Єдиною умовою, при дотриманні якої державна адміністрація могла доручити керівництво будівельними справами органам самоврядування, було створення так званих технічних служб, очолюваних спеціалістами-архітекто-

рами, затвердженими міністерством громадських робіт. Така специфічна галузь, як будівництво, потребувала, звичайно, кваліфікованих фахівців та відповідним чином організованих інституцій.

Основний обсяг питань у будівельній галузі покликані були вирішувати повітові архітектори як кваліфіковані та компетентні спеціалісти. До їх обов'язків належало: затвердження проєктів та надання дозволу на проведення всіх будівельних робіт; здійснення технічного контролю за реалізацією проєктів забудови не виділених з повіту міст; нагляд за існуючими приватними будівлями, а також за всіма архітектурно-будівельними роботами, котрі виконуються міськими та сільськими гмінами повіту; надання професійної допомоги міським та сільським гмінам у будівництві [3, 34]. У Луцьку, Рівному та Ковелі, тобто так званих містах, виділених з повіту, за дозволом міністерства громадських робіт обов'язки повітового архітектора міг виконувати міський архітектор.

Виділені міста, згідно із законодавством, обов'язково повинні були мати також “належним чином організовані” будівельні управління як органи наглядової влади першої інстанції [3, 35]. Всі функції їм передавались воєводською дирекцією громадських робіт — останньою інстанцією у вирішенні місцевих будівельних та архітектурних питань. Саме дирекція здійснювала нагляд за діяльністю повітових та міських архітекторів, будівельних управлінь виділених міст та надавала фахову допомогу в будівництві гмінним самоуправам.

До розробки та втілення будівельних планів міські гміни приступили лише в 1929 р., керуючись при цьому розпорядженням міністра громадських робіт [4, 4]. Одним із перших кроків міських властей був обмір та врегулювання забудови вулиць та площ. На засіданні воєводської технічної ради, яке відбулось 17 листопада 1931 р. під керівництвом директора громадських робіт інженера Ф. Ксежопольського було прийнято рішення, що “рада визнає справу обміру міст справою першочерговою, необхідною з огляду на потреби міського господарства, важливість якої є не меншою порівняно з іншими завданнями [1, 38]”. Одночасно наголошувалось, що на території Волинського воєводства обміру найбільше потребували такі міста, як Ковель (вартість обміру 130 тис. злотих), Володимир (63 тис.

злотих), Кременець (41 тис. злотих), Дубно (68 тис. злотих) і Здолбунів (22 тис. злотих) [1, 37].

В перше повоєнне десятиліття у всіх містах Волині проводились роботи щодо брукування вулиць і викладення бетонних тротуарів. Наприклад, у Луцьку було оновлено 40 тис. м² бруківки і покладено 21 тис. м² нової, прокладено 13 тис. м² тротуарних плит. В Здолбунові — 40 тис. м² бруківки і 11 тис. м² тротуарів, в Олиці відповідно 7,5 тис. м² і 1,5 тис. м², в Острозі близько 2,5 км бруку [6, 91]. Роботи щодо брукування вулиць велись безпосередньо аж до початку Другої світової війни. Поряд з цим проводились роботи для покращення загального вигляду міст. Насамперед закладались парки, сквери, вулиці засаджувались деревами, а на завершальному етапі будувались рекреаційні зони і спортивні майданчики. Зокрема, в 1930-ті роки був закладений парк площею 5 га у Ковелі, на території якого споруджено стадіон, парашутну вежу, байдарочну трасу, а також збудовано стадіон і пляж у Костополі [11, 58].

Одним із завдань, які поставила державна адміністрація перед самоврядуванням, була активна робота для покращення санітарного стану міст та сіл воєводства (закон від 19 липня 1919 р.). У зв'язку з цим гміни зобов'язані були піклуватись про чистоту повітря, ґрунту, води, гігієну помешкань і т. п. Передусім необхідно було звернути увагу на ті засоби, котрі б запобігали виникненню та поширенню інфекційних захворювань. Це передбачало насамперед забезпечення населення придатною для вживання питною водою, тобто водогоном; а також будівництво каналізаційної мережі; створення низки гігієнічних закладів для громадського користування (лазень, туалетів і т. п.); утримання в належному санітарному стані міських торгів, ринків, боєнь і т. п. Усі ці заходи були необхідними з огляду на те, що санітарний стан населених пунктів воєводства залишався на досить низькому рівні.

Досить поширеними були випадки спалаху епідемій інфекційних захворювань, спричинених відсутністю придатної для вживання питної води. Запобігти цьому повинно було будівництво коштом самоуправ мережі громадських криниць. Вартість спорудження навіть однієї криниці була досить високою і становила, наприклад, у 1938 р. 10 тис. злотих. Саме тому кількість приватних криниць була значно більшою, ніж гро-

мадських, побудованих органами повітового самоврядування. Наприклад, на території Горохівського повіту було 9400 приватних колодязів і лише 96 громадських [12, 94].

Однією із державних інстанцій, зобов'язаних стежити за належним санітарним станом міст, була поліція. Саме згідно із донесеннями її комісаріатів воеводське управління видавало розпорядження самоуправам про доцільність вжиття тих чи інших санітарних заходів. Наприклад, 6 жовтня 1927 р. ковельське староство доводило до відома Волинського воеводського управління: “Передаємо донесення комісаріату державної поліції в Ковелі і одночасно доповідаємо, що неодноразово нагадували магістрату про необхідність доведення до належного санітарного стану площ і вулиць міста, очищення яких належить до компетенції магістрату [2, 10]”. У відповідь на це міське самоврядування, виконуючи розпорядження державної адміністрації, розпочинає у 1927 р. власним коштом будівництво в Ковелі каналізаційної мережі, водогону та артезіанських свердловин, брукування його вулиць та площ.

В кінці 1920-х рр. органи міського самоврядування розпочали будівництво каналізаційної мережі й водогонів у Луцьку, Рівному, Кременці, Ковелі. На це будівництво виділялись великі кошти. Лише у Луцьку в 1928 р. планувалось виділити 100 тис. злотих. Проте велика економічна криза загальмувала втілення в життя планів розбудови міст воеводства. Роботи відновилися лише через декілька років. Тому на III з'їзді Волинської воеводської ради, котрий відбувся 27 січня 1937 р., відмічалось, що “дуже важливою галуззю господарчого життя покликані займатися спеціально створені в 1935 р. служби обміру і планування забудови міст, а також служби, відповідальні за розробку планів спорудження мережі водопроводу та каналізації. Вони сконцентрували у своїх руках всю роботу, що проводилась в цьому напрямку, завдяки чому протягом кількох років усі волинські міста вже мали плани власної розбудови”. Однак слід зазначити, що їх так і не було повністю втілено в життя і до 1939 р. заплановані роботи ніде не завершилися [2, 5].

Однією з умов змін життя міст Волині була організація торгівлі за західними зразками. З цією метою міські власті розпочали боротьбу із єврейськими лотками і торговими будками, наказували зносити будівлі, які перебували в поганому техніч-

ному стані. В 1930-х рр. були розроблені плани будівництва великих критих ринків, до яких мали перейти вуличні торговці. Одночасно міські власті заохочували підприємців і купців, які вкладали кошти у будівництво крамниць та закладів служби побуту європейського рівня. Здебільшого в 1930-х роках на центральних вулицях Луцька, Рівного, Ковеля, Дубна, Володимира-Волинського появилось багато красивих промислових і продовольчих магазинів, розрахованих на вимогливих і заможних покупців.

Важливе місце в діяльності самоуправління займала справа електрифікації Волині. Існуюча мережа невеликих електростанцій не задовольняла зростаючих потреб регіону. За порадою експертів було розпочато будівництво трьох великих електростанцій вартістю 10 млн злотих. Споживання електроенергії зросло з 3 млн квт-год. у 1932 р. до 6 млн квт-год. у 1938 р. [7, 91–92]. Так, наприклад, лише в одному Горохові міська електростанція обслуговувала 475 споживачів, причому їх кількість швидко зростала: в 1936–1937 рр. — на 43, а в 1938–1939 рр. — вже на 176 споживачів електроенергії. Однак, враховуючи загальну чисельність мешканців міста (1070 будинків у 1939 р.), кількість тих, що мали можливість користуватись електроенергією, була порівняно невеликою [12, 114]. Основна причина полягала в тому, що електроенергія, яка вироблялась місцевими малопотужними електростанціями, була дорогою, тому такі дрібні підприємства, як олійні чи пекарні, не мали можливості користуватись нею.

Вартими уваги є зусилля самоуправління щодо забезпечення умов роботи інституцій, необхідних з точки зору потреб міського організму. Це будинки для протипожежної і санітарної служб, а також приміщення громадського призначення. 26 квітня 1930 р. виконавчий відділ повітового сеймику в Костополі доповідав, що “в листопаді минулого року цілком завершено приміщення магістрату, у зв’язку з чим 15 листопада магістрат перемістився до нового власного помешкання”. Окрім цього, міська рада Костополя, “з огляду на брак власних засобів, постановила виділити іншу половину приміщення магістрату під поштово-телеграфну службу” [5, 10]. Одночасно зусиллями самоуправ за цей же період часу було побудовано приміщення староства у Ковелі та магістрату в Горохові. В 1938–1939 рр.

здано в експлуатацію телефонний комунікаційний центр і автобусну станцію в Луцьку [7, 91].

Одним із важливих завдань самоуправ було забезпечення протипожежної безпеки населених пунктів воєводства. З цією метою повітові союзи самоврядування активно співпрацювали з Союзом протипожежної охорони. Завданням гмін на цій ділянці роботи самоврядування була організація спеціальних служб, а також передбачення в бюджетах відповідних сум на придбання необхідних інструментів та інвентарю. Обов'язком повітових союзів самоврядування було фінансування та організація курсів, а також утримання інструктора союзу та виділення коштів для підтримки видавничої діяльності цієї організації. Боротьба із пожежами була актуальною проблемою, тому значна кількість гмінних самоуправ добровільно здійснювали фінансову підтримку служб протипожежної охорони.

Отже, доробок міських самоуправ у господарській сфері життя регіону є помітним. В першу чергу це стосувалось розбудови волинських міст, яка успішно здійснювалась органами самоврядування в міжвоєнний період. Саме завдяки їх інвестиціям та капіталовкладенням з кінця 1920-х рр. у містах і містечках воєводства позжвавились будівельні роботи. За відносно короткий період часу з ініціативи місцевого самоуправління у містах було розпочато брукування вулиць, спорудження каналізаційної мережі, водогонів, громадських криниць, збудовано ряд нових шкільних приміщень, медичних та санітарно-гігієнічних закладів. Зусиллями самоуправ було зроблено перші кроки в напрямі належної організації торгівлі в містах, забезпечення їх протипожежної безпеки, покращення загального санітарного стану населених пунктів. Органи як міського, так і територіального самоврядування, незважаючи на відчутний брак коштів та кваліфікованих спеціалістів, докладали всіх зусиль для того, щоб забезпечити найнеобхідніші потреби місцевого населення.

Джерела та література

1. Державний архів Волинської області (ДАВО), ф. 46, оп. 1, спр. 702. Протокол 2-го з'їзду начальників самоуправлінь Волинського воєводства, що відбувся в грудні 1921 р.
2. ДАВО, ф. 46, оп. 1, спр. 1848. Повідомлення Луцького повітового староства про впорядкування міст.

3. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. — Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łydz, 1988. — 202 s.
4. ДАВО, ф. 46, оп. 1, спр. 1176. Циркуляр воєводського управління про бюджети комунальних союзів.
5. ДАВО, ф. 46, оп. 2 спр. 539. Статути комунальних ощадних кас і донесення повітових старост про організацію контролю обліку.
6. Powiat Horochowski. Jego możliwości i potrzeby. — Horochow: Nakładem wydziału powiatowego w Horochowie, 1939.
7. ДАВО, ф. 46, оп. 9-а, спр. 591. Протокол третього з'їзду Волинської воєводської ради, котрий відбувся 27 січня 1937 року.
8. Менджецький В. Цивілізаційні і соціотопографічні переміни в містах Волинського воєводства (1921–1939 рр.) //Минуле і сучасне Волині: Літописні міста і середньовічна культура. Матеріали VIII Волинської обласної історико-краєзнавчої конференції 27–29 листопада 1995 року. — Луцьк: Надстир'я, 1998. — С. 89–91.
9. ДАВО, ф. 46, оп. 1, спр. 1817. Звіти магістратів і комісій по розбудові міст в ході будівельних робіт.
10. Kęsik J. Zaufany Komendanta. Biografia polityczna Jana Henryka Jyzewskiego. 1892–1981. — Wrocław, 1995.
11. Ajnenkiel A. Polskie Konstytucje. — Warszawa, 1982.
12. Łuczak A. Samorząd terytorialny w programach i działalności stronnictw ludowych 1918–1939. — Warszawa, 1973.
13. Szwed R. Polska Partia Socjalistyczna w wyborach samorządów terytorialnych w latach 1919–1939. — Częstochowa, 1993.
14. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. — Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łydz, 1988.

Анотації

Мартынюк Я. Н. Хозяйственная деятельность органов самоуправления на Волыни (1921–1939 гг.).

В статье освещены главные направления и формы деятельности органов самоуправления, особенности их инвестиционной и финансовой политики. Также раскрываются результаты их деятельности в регионе, ошибки и просчеты в работе.

Martyniuk Y. Activity of the self-governing bodies' in Volyn (1921–1939).

The article describes the main directions and forms of the self-governing bodies activity, the fundamentals of their financial policy are investigated. The results of their activity in the region are highlighted, and the achievements and shortcomings of the job are defined as well.